

Lehetne-e közelebb hozni Szegedhez az Indiana Egyetemet?

Kontra Miklós, korábban a szegedi egyetem Angol Tanszékének ösztöndíjas gyakornoka, majd tanársegédje, most az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa, 1978-tól három évet töltött lektorként az amerikai (Bloomingtoni) Indiana Egyetemen. Tapasztalatairól nemrég *Az Indiana Egyetem felépítéséről, működéséről, oktató- és kutatómunkájáról* című írásában számolt be a Nyelvtudományi Intézet új kiadványának (Műhelymunkák a nyelvészet és társtudományai köréből) hasábjain. E fórum már önmagában is figyelemre méltó. „Kiadványunk olyan, 1-2 éves cikkeknek a fóruma, amelyek megkínálják a gyors közlést, mert a szerző még a kutatás során érdemi bírálatot vár nagyobb számú kollegától, vagy mert az elért eredményeknek a szakmai közvéleménnyel való megismeretése sürgető.” — hangzik a szerkesztői tájékoztató. Aligha kell hosszasan bizonygatni, milyen jó lenne, ha hasonló publikációs lehetőséggel nem csak a nyelvészek rendelkeznének. Most azonban nem arról szeretnék szólni, hanem Kontra Miklós tanulmányáról, amely nem csupán, sőt talán nem is elsősorban a nyelvészet iránt érdeklődők szűkebb köréhez szól, hanem mindazokhoz, akik akár diákként, akár tanárként, akár (horribile dictu) a Művelődésügyi Minisztérium vagy a pártközpont illetékes osztályainak felelős vezetőiként részt vesznek a magyarországi egyetemen munkájában, illetve a munka irányításában. Kontra írása ugyanis jóval többet nyújt annál, amit bevezetőjében ígér: „Ez az írás elsősorban azoknak a fiatal kutatóknak és tanároknak szól, akik az Egyesült Államok számukra teljesen ismeretlen egyetemre jutnak majd ki. Kezdtél téblábolásukat, remélem, valamelyest megkönnyítik az én tapasztalataim.” Egy éles szemű megfigyelő segítségével mindenekelőtt olyan egyetemi életbe, egyetemi struktúrába, tanulási és kutatási feltételrendszerbe, tanár- és diákmentálisba nyerhetünk betekintést, amelyhez hasonlóról idehaza belátható időn belül legfeljebb álmódzhatunk. Ennél azonban fontosabb az, hogy Kontra beszámolója a bloomingtoni egyetemen folyó munka néhány olyan vonásáról is, amelyek adaptálása a jelenlegi magyarországi feltételrendszer mellett sem tűnik lehetetlennek; írásomban ezekre szeretném felhívni a figyelmet.

1. Mi minősíti az egyetemet?

„Az, hogy miként tudnak elhelyezkedni volt diákjai. Az Indianai Egyetem időről időre felker egy független, külső szakemberekből álló bizottságot, hogy kutassák ki, a tavalyi évfolyam hogyan helyezkedett el... Allapsák meg, hogy ezek az állások jó, közepes, vagy rossz állások-e... az illető tanszék megnézi, hogy végzősei hol kaptak állást, s a tanszék ezt minősíti.” A kérdés nálunk természetesen nem az, hogy az egyetemen munkáját miért nem így minősítik, miért nem működnek ilyen bizottságok stb. A jelenlegi uniformizált egyetemi oktatás mellett ugyanis az állások betöltése szempontjából nincsen jelentősége annak, hogy egy hallgató Budapesten, Debrecenben, vagy éppen Szegeden szerzte-e meg diplomáját. Jó lenne ezen a merev rendszeren változtatni, bizonyos határokon belül az egyetemnek szabad mozgást biztosítani, az egyes intézményeken belül kiemelten támogatni a sajátos profil kialakított tanszégeket. Meg kellene találni a módot az egyetemek közötti egészséges rivalizálás kialakítására, s az eredményesség alapján dönteni új státuszok odaítéléséről,

a bérszínvonal alakulásáról stb. Az egyetemek közötti látványos egyenlődi fenntartása egyáltalán nem szükséges — de égetően szükséges lenne az, hogy a különbségek a teljesítmények függvényében alakuljanak, s ne azért legyenek például az általános feltételrendszer és bérszínvonal nyenyesebbek a pécsi egyetemen; mert ott egy központiag futtatott kísérlet folyik.

2. A tanszéki állások betöltése

„Ha megüresedik valahol egy Assistant Professor-i állás, azt meghirdetik a szakterület értesítőiben. A jelentkezők elküldik írásos pályázatukat. Az oktatót kereső tanszéki professzorjaiból bizottság alakul, akik a beérkezett pályázatokat elbírálják. A legjobbnak tűnő jelölteket meghívják egyetemükre egy interjúra és egy előadás tartására. Ezután döntenek arról, hogy ki kapja az állást.” Ma nálunk az egyetemi állások meghirdetése az esetek többségében pusztán formalitás. Eleve adott a jelölt; s ezért néhány tudatlan naívn kívül, akiket könyvü és többnyire jogos is kiejteni, más nem is adja be a pályázatát. A pályázatok elbírálásának amerikai rendszere sokkal nyitottabb teszi a küzdelmet, egyenlőbbé teszi az esélyeket, hozzájárul az új tehetségek felismeréséhez. Bevezetése nem igényelne anyagi ráfordítást.

3. Tankönyvkiadási pályázatok

„1980-ban 36 ezer dolláros pályázatot lehetett elnyerni a federális kormánytól egy egyetemi magyar nyelvű könyv megírására. Nálunk a tankönyv-, ill. jegyzet-írás honoráriuma nevésségesen, alacsony, tudományos megbecsültsége értelemszerűen csekély. A krónikus jegyzethiány ide vezethető vissza; néhány fanatikuson kívül senki sem vállalkozik ilyen munkára, különösen ma nem, amikor az oktatói munkán kívüli szabadidejében mindenki plusz pénzkereseti források után ló-fut, érhető módon, hiszen egyetemi fizetéséből lassanként a legszükségesebb hétköznapi kiadásokat sem fedezheti már. A jegyzethiánynak viszont messze vezető következményei vannak: az oktató előadásain és szemináriumain olyan alapismeretek átadásával kénytelen eltölteni az időt, amelyek egy jó jegyzetből otthon is elsajátíthatók lennének. Örái így szükségképpen alacsony színvonalúakká és unalmasakká válnak, hiszen éppen az új és izgalmas kérdések felvetésére nincsen lehetőség. Az egyetemi tankönyv- és jegyzetírás tudományos megbecsüléseért harcolni természetesen értelmetlen és meddő küzdelem lenne, hiszen a „műfaj” alapvetően már megvolt ismeretek tanítható formában való összefoglalását követeli, s nem új eredmények közzétételét. Változtatni lehetne és kellene viszont a munka anyagi megbeszültsége: pályázatok kiírásával, vagy a honoráriumok megemelésével el kellene érni, hogy egy tankönyv vagy jegyzet megírása anyagilag lényegesen kifizetőbb vállalkozás legyen például egy tudományos, vagy tudomány népszerűsítő könyv publikálásánál.

4. Mit tanul a diák?

„Benne van a tanrendben, hogy milyen típusú tárgyból, kurzusból hányat kell elvégeznie a diploma megszerzéséhez. A kurzusoknak pontértéke („credit”) van: a diplomához megadott számú „credit”-et kell megszerezni. A kötelező és választható tárgyak aránya Amerikában sokkal jobb nálunk.” A jelenlegi magyar egyetemi oktatási szisztéma leginkább egy elfuserált középiskolára emlékeztet.

Értelmetlen kötöttségein enyhíteni, értékelési szempontjait teljesítmény, és nem jelenlétecentrikussá tenni sürgető feladat. Nekem tetszik a bloomingtoni rendszer, szívesen részt vennék egy olyan munkában, amely a bölcsészkar kurzusok alternatív rendszerét és pontértékét dolgozza ki — ha bevezetésére valóban lenne esély, ha nem újabb íróasztaliok-tanulmány készülhetne csupán.

5. Oktatási értékelése

Az Indianai Egyetem hallgatói-oktatóikat kérdőívvel értékelik, s „... mivel az oktatómunkának az amerikai egyetemeken igen nagy súlya van, ezek a kérdőívek fontos szerepet játszanak az idős, esetleg világhírű (tehát már régen véglegesített) professzorok mindennapjaiban is.” Az oktatók hallgatói értékelése nálunk is évek óta napirenden lévő kérdés, legutóbb a bölcsészkar tanács tárgyalta a KISZ-vezetőség erre vonatkozó javaslatát. A bloomingtoni kérdőíveknek különösen az alábbi két pontja érdemel figyelmet:

„Magyarozási képessége

- ... egyértelmű, világos magyarázatok
- ... általában megfelelő magyarázatok
- ... gyakran nem megfelelő magyarázatok
- ... nincs magyarázat, vagy teljesen rossz Beszéde
- ... a hangja és modora kitűnő
- ... megfelelő
- ... gyenge, elvonja a figyelmet
- ... gyenge beszéd-készsége komolyan hátráltatja a tanításban.”

Úgy tűnik, hogy nálunk az egyetemi oktatók tanári adottságaira nem jlik rákérdezni, valami furcsa szeméremérzetből talán, holott a magyarozóképesség és beszéd-készség leginkább olyan fontos egy oktatónál, mint a szakmai tudás.

6. Könyvtár

„A könyvtár reggel 8-tól éjjelig van nyitva, vasárnap azonban csak déli 12 órakor nyit. Üzemeltetéséhez igen sok diákot alkalmaznak.” Mindig érthetően volt számomra, hogy a hallgatókat miért nem lehet fokozottabb mértékben bevonni a különböző egyetemi „szolgáltatások” ellátásába, a könyvtártól kezdve az egyetemi büfék üzemeltetésén át a közművelődési teendőkig. Nem értem, hogy miért kell mindenre egyetemet végezni, embereket alkalmazni főállásban, akkor, amikor legtöbbjük munkáját a mindenkori egyetemisták legalább olyan jól, sok esetben bizonyosan jobban is el tudják végezni. Elfogadhatatlan érv számomra az, hogy a hallgató anyagilag nem vonható felelősségre. A hallgató a világon sehol sem vonható anyagilag felelősségre, hiszen nincsen jövedelme — az egyetemi büféket, klubokat Bloomingtontól Wrocławig mégis sok helyen üzemeltetik egyetemisták, s nyilván sok helyen kapcsolódnak be a könyvtár kiszolgáló és felügyelő munkájába is. Csak meg kellene kérdezni, hogy ott hogyan csinálják, s ha szükséges megváltoztatni a jogszabályt.

7. Lehetne-e közelebb hozni Szegedhez az Indiana Egyetemet?

Sokkal biztosan nem, de egy kicsivel azért lehetne. Kontra Miklós tanulmányát szívesen ajánlom minden érdeklődő figyelmébe.

SAJJBÉLY MIHÁLY

A tények és a szem

Ahol jó király uralkodik

„Ha seggünkbe nem csizmával rúgtak, azt tiszteltük volt liberalizmusnak. Ha virágnyelven küldték el a francba, a Represszió átmént Toleranz-ba.”

(Petri György)

lik mások sem: minden a legnagyobb rendben. Az első megalkuvás még taktikus, a többi már közönséges menekülés, az értelmiségi lehet rendparti vagy cinikus ellenzéki, az íróasztal biztos pont, az álom bizonytalan, a választás eldől már az első pillanatban. A hos, az állami hivatalnok értelmiségi így jellemzi önmagát: „kielégítlenség, utálat, félelem és álommaradék”. (86.) Az értelmiségi dönteni szeretne, az agy mélyén ott lappang, ha leszorítottan is, az örök ideológia; a valóság megváltoztatható, s ki az, aki illetékesebb lenne a tudás birtokosánál? Bibó István írja *Az európai társadalomfejlődés értelméről* című tanulmányában: a szervező értelmiség számára óriási a kísértés, hogy ő legyen a társadalom uralkodó osztálya, Reformvár főszereplője ez a szervező értelmiség, az esély — bár kockázatos — egy egész rétegé: deklasszált eleméből előléphet intrikussá.

Az emlék, az 50-es évek pátozásé még erős, a szervező értelmiség fél a saját hatalmától, nem rendparti bürokrata akar lenni, hanem inkább első polgár. A várost, ami a kezébe került, nem munkateretnek tekinti, hanem önálló organizmusnak, a tapasztalat civilizáltabbá tette, tehát lemond a civilizátor szereperől. Nem kíván tabula rasa-t teremteni, s bár saját agyában jobban bízik, mint a demokrácia intézményeiben, megelegszik a tanácsadó pozíciójával; ki tudja, mit takar ez.

„... úgy látszik, hogy a kelet-európai értelmiség demokráciához fűzött — szinte vallásos — illúzió megint-gáthatatlanok”. (129.) Nem váratlan ez a demokráciával szembeni kétely, a székfű hagyomány anti-liberális. Az említett illúzió, amely rokonszenvebb, mint a paternalizmushoz, vagy a „jó” diktatúrához fűződik, kétségkívül létezik, de nem az értelmiségi, hanem a polgári tudat. A könyvből egy másik kelet-európai illúzió bontakozik ki, amely sokkal inkább értelmiségi: a népevelődés, amitől elválaszthatatlan az auklárta magatartás („Jó pap módjára úton-útfélen prédikáltam...” — 133.), s valami korszerűtlen áhitat. Reformvár szeretne Genf lenni, bár tudja hogy ez veszélyes; egy nagy utópia előfutárának tekinti magát, az egész ország Reformvár lesz. Ez az illúzió azonban csak menedékeknek tűnik a kételtáne állapotában.

Ezt az új világot áthatja az ideiglenességnek, az átmenetiségnek az az érzése, ami elnyeli az emancipáció élményét és optimizmusát. A dogmatikusok úgy vélik: „guggolva is kibírjuk ezt a kis időt, ami hátra van”, rémhírek terjednek arról, mi lesz, ha a legfelsőbb hatalom túrelmélt veszi, a megyei apparátus ellenáll, a párttitkár éjjel forgolódik az ágyban; az irányvonal gyakran változik, ha leváltják azt, aki támogat, én is vele bukok. A város önállóbbá szeretne válni, miközben mindaz, ami vele történik, nem valóságos, lebeg az ország felett, ami nem tud róla, vagy ha tud: nem hiszi, ha hiszi, ellenségesen nézi. Lehet-e függetlenség nélkül történelmi csinálni? A politikusok szívesen felejtik el a legfontosabb kérdéseket.

Esetenként azonban emberek sétálnak az utcán, még-isesak változott valami. Az emberek nem boldogabbak, csak talán szabadabbak kissé („Kevesebb a depresszió...” — 19.) Ebből az utóplából hiányzik minden messianisztikus pátozás, szinte szándékosan unalmas, tervezeték és leírások monoton sora. Akkor látszik a legkevésbé papírmásnak, amikor a darabos jövő mögül előtűnik a jelen története. A 70-es évekről írják ezt a szerzők: „... ez radikális változás volt: véget ért a hosszan tartó szegénység, s ezzel a totális kiszolgáltatottság és a tartós másodrendűség korszaka is.” (130.) Az emberek kezdtek valakinek érezni magukat, nevezük ezt polgárosodásnak. Az egész társadalommal történt mindez, s az mégis kimaradt a saját történetéből, mintha nem velet volna meg, ami történt. Ezért látjuk még mindig a félelem jeleit az egyik, a görcsös kapkodás és a hatalmaskodás jeleit a másik oldalon. Az ötvenes évek máig érnek, mindannyunk titka, megszólal-e a néma népeesség. Reformvár kétségtelenül ennek a beszédnek a hazája.

A beszéd a nyilvánosság létrejötténél kezdődik: a tanácsuléseket közvetíti a helyi televízió, bevezették a népszavazás intézményét, 14 éves kortól kezdve mindenki választható. Felmerül a hatalom társadalmi ellenőrzésének esélye, ami egyelőre példátlan a szocializmusban, s ez átalakítja az egész rendszert. 1993-ban így jellemzik a mai konszenzust: „A türhető jólét egyik árának tartották, hogy a vezetők rájuk hivatkozza, ám nélkülük döntenek...” (122.) Amikor ezek a vezetők állagvédők, egy társadalmi osztály érvel minden változás ellen. A fennálló antide-mokratikus, de nem arról kellene beszélnünk, hanem a hazugságról, ami nyelvünk lényege. De hogyan beszéljünk róla, ha a nyelv is tisztátlan?

Persze Reformvár sem demokrácia, hanem ellenőrzött társadalom, szabályozott mozgásokkal, a társadalom nem szuverén. Ennek semmi köze az egy helyen célként említett önszervező társadalomhoz. A párt felügyel a történetre, s eldönti, mi helyes, mi nem. Az uralom kevésbé görcsös és dogmatikus, s feltűnik az egykori aszketikus hagyomány: a párt, mint erkölcsi elit. „... nem tekinthetem kommunisztának azt, aki megcsalja házastársát, aki önző...” — mondja a párttitkár. (36.) Ez a beavatkozás a magánéletbe olyan szemléletet takar, amely intoleráns és totalis: elnyeli a politikát.

Az önkorlátozó képzelet nagy területeket érintetlenül hagy; nem mer hozzányúlni a gazdasághoz és a politikához, innen származik az utópia összes ellentmondása. A létrehozott új intézmények fele jóhivatal; pl. a Városi Önkormányatnak nincs törvényhozó joga, csak ülésézik. Minden felülről lefele működik továbbra is. Az egyszerűség és népközlésig kultusza (pl. a párttitkár mindenkinek Pálként mutatkozik be) valami konzervatív ízt is ad az „okos kisebbség” működésének. A házakra visszakerülnek az 1948 előtti utcanévtáblák, felelevenedik a polgári életvitel, s visszaszorul a város proletár fele. Eterjed a házi muzsikálás, s a munkásoknak, akik továbbra is napi 14-16 órát dolgoznak, kiselőadásokat tartanak az önkizsákmányolásról. Az utópia, elszigetelve a külvilágtól, mintha provinciálissá lett volna. Persze, ha kellene, nem azért emigrálnék máshova.

(Kamarás István—Varga Csaba: *Reformvár. Utópia. Bp. 1984. JAK-füzetek 7.)*

TAKÁCS JÓZSEF